

REFERANDUMUN ÖNLEMEZ VARLIĞI

Tarihi ve Tarih'te kalmış ama asla unutulmamış örneklerini şimdilik bir kenara bıraksak bile referandumun 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulandığını ve bu uygulamanın gittikçe yayıldığını biliyoruz. O günlerden günümüze, 21. Yüzyılın bu ilk yıllarına, referandum sadece teorik olarak tartışılan bir siyasetbilmi meselesi olmaktan çıktı, uygulamasının coğrafi alanı ve kapsamı genişledi. Bugün referandumun her açıdan geliştiğini söylememiz mümkün. Evet referandum, değişik biçimleri, değişik tipleri ile yarı doğrudan demokrasinin (Fransızcasıyla « democratie semi-directe »in) ciddi ve önemli konularda kullanılan araçlarından biri özelliğini kazandı. İlgili konunun önemini ve/veya ilgili konuya daha çok önem verildiğini vurgulamak için halk egemenliği bağlamında referanduma gidilmesi neredeyse bir kural biçimine bile dönüştü. Son yıllarda düzenlenenlere bir göz atmamız yeterli olabilir. Referandum aynı zamanda temsili demokrasiler için « uyan ve kendine gel » aşısı gibi bir rol de oynayabilir. Rayından çıkmış veya çıkmak üzere olana demokrasilerde halkı, oylarını alarak meclisleri doldurdıkları seçmenleri, temsilden uzaklaşmış olanları uyandırıcı bir rol. Evet referandum bu anlamda bu bağlamda asil ve asli bir özellik taşıyor. Bunun için referandumda nitelikli bir oylama tercih edilir : Belli sayıdaki illerden, bölgelerden, federal yapılı bir devlette belli sayıdaki federe devletlerden yüzde elli artı bir oyun evet veya hayır için çıkması aranır. (Burada dikkatinizi çekmek istiyorum. Yüzde ellibir değil, yüzde elli artı birdir aranan oran.) Basit çoğunluk değil, nitelikli çoğunluk : Böylece referandum sonucuna hakiki meşruiyet kazandırır. Kazandırdığı kabul edilir.

Referandumun ilginçlerinden birkaç örnekle hafızalarımızı tazeleyebiliriz : Öncelikle ülkeler düzeyinde toprak devri, bir toprağın, işgal edilmiş veya adil olmayan bir biçimde paylaşılmış bir toprağın geri alınması, bağımsızlık ilanı konularında yapılan referandumlar anılabilir :

Tarihteki ilk referandumun 1552'de Metz kentinin Fransa'ya geri verilmesi konusunda gerçekleştirilen olduğu kabul ediliyor ...

1905'te Norveçliler yüzde 99,9 oy oranıyla İsveç Krallığı'ndan ayrılmaya, bağımsız bir devlet olarak geleceklelerini sürdürmeye referandumla karar verdiler...

1944'te İzlanda referandumla ve yüzde 99,5 oy oranıyla Danimarka Krallığı'ndan ayrıldı, bağımsızlığını ilan etti.

Cezayir'in bağımsızlığına gidiş sürecinde, 1962 yılı içinde, ikisi Fransa'da (« metropol »da) biri Cezayir'de olmak üzere toplam üç referandum düzenlendi.

Bu süreç içinde kurucu, yaratıcı niteliklerinin de belirlemesiyle kimi kez yeni anayasaların ve/veya anayasalarda değişiklik içeren maddelerin referanduma sunulduğu görüyoruz. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti'nde iki askeri darbeden sonra « yazılan » anayasaların 1961 ve 1982'deki referandum örneklerini biliyoruz.

Daha önce Fransa'da da bu yola gidilmişti : Charles De Gaulle, yeniden siyasete başbakan olarak döndükten sonra, kendisine uyacak bir rejimin kurulması için 1958'de « king seize », kendine, boyuna bosuna uygun bir Anayasa hazırlattı ve bunu referanduma sunarak 5. Cumhuriyeti kurdu. « Yarı başkanlık » rejimini getiren bu Anayasa bugün Fransa'da hala yürürlüktedir. Dahası 1958'de Anayasaya hayır oyu verilmesi için büyük gayret gösteren Sosyalistler, Komünistler, Sol Radikaller ve Radikal Solcular 1981'de François Mitterrand

Cumhurbaşkanı seçilince bu Anayasa'da referandumla birkaç değişiklik yapmakla yetindiler ama Anayasa'ya toptan dokunmadılar ... De Gaulle referandum aracını epey kullandı. Ve her seferinde, « Önerdiğim konuda evet oyu çoğunluğu almazsa istifa ederim » dedi. Fransa seçmenleri zamanı gelince De Gaulle'e lades dediler : Nisan 1969'da Fransa'da « Bölgeler yaratılması ve Senato'ya çeki düzen verilmesi » konusundaki referandumda hayır oyları çoğunluğu kazanınca De Gaulle'ün tepesi attı ve şapkasını ve eşini aldığı gibi derin geçmişlerde kalmış atalarının memleketi İrlanda'ya « dinlenmeye gitti ». Siyasete bir daha dönmedi. De Gaulle politikacı takımını o kadar « seviyordu ki » uzun yıllar başbakanlık ve cumhurbaşkanlık yapmasına karşın Millet Meclisi'ne veya Senato'ya adımını bile atmadı. Bu kadarına da pes demeyelim de ne diyelim ? Belki bir kez gitmiştir ama kerhen gitmiştir ve seçilmişlere tepeden bakarak çıkıp Sarayı'na dönmüştür. Adam olana çok bile !

Referandum ve doğrudan demokrasi denilince, tarihi ve güncel, ilginç ve dikkat çekici nitelikleriyle İsviçre Konfederasyonu uygulamaları hemen akla geliyor. Kantonlarla yönetilen Avrupa'nın en yaşlı Cumhuriyet'i en derinlerindeki tarihinde kimi abartmalara karşın referandumun en çok kullanıldığı devletlerden biridir. Tarihin derinliğindeki saymazsak konfederal düzeyde 1848'den beri yüzlerce kez ciddi, ülke yönetimi açısından temel, kantonların ve halkların sorunlarını çözüme belirleyici konularda referanduma gidildi. İsviçre'de kimi kantonda gerçekleştirilebilirine bütün seçmenlerin bir meydanda, bir mekanda toplanıp kararlar alması yöntemini (landsgemeinde : almanca, Fransızca ve Türkçesi : « Communauté rurale »/ »kırsal topluluk » veya « Assemblée du pays »/ »ülke meclisi ») referandumla karıştırmamalıyız. İsviçre örneği özel bir biçimde irdelenmeyi hak ediyor.

Federal düzeyde az sayıda ve geniş ölçüde diğer devletlerin ve/veya halkların ilgisini çekmeyen konularda yapıldığı için az bilinen veya hiç bilinmeyenleriyle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) referanduma epey başvuran devletlerden bir başkasıdır. İsviçre'den sonra büyük olasılıkla ikinci sırada olmalı. Dünyanın ilk Cumhuriyetlerinden biri özelliğini taşıyan ABD'nin bünyesindeki federe devletler de referandum aracını gerektiğinde kullanıyor. Federe devletler arasında son yıllarda Kaliforniya birinci sırada, ve epey farklı, çarpıcı ve ilginç konulardaki referandumlarıyla dikkat çekiyor : Referandumla görevden alınan « Genel Vali », « yargıç », « senatör » bile var ... ABD'de yıldan yıla sayıları 10 ile 15 bin arasında değişen ve halk inisiyatifiyle başlatılan referandum düzenleniyor. Bu sayının 300 kadarı federe devletlerde kalanıysa birkaç federe devlet arasındaki ortak konularda.

Kanada Konfederasyonu uluslararası antlaşmaların onaylanması için referanduma giden devletlerden biridir. Kanada, Konfederasyon'u terkedip kendi kaderini bağımsız bir devlet olarak sürdürmek isteyen federe devletlerinden Quebec'in bu konuda referandum düzenlenmesine de izin vermesiyle biliniyor. Quebec denemelerine rağmen bağımsızlık referandumlarında kazanamadı ama bu arzusundan da vazgeçmiş değil. 30 Ekim 1995'te düzenlenen referandumda bağımsızlıktan yana olmayanlar yüzde 50,5 oy oranıyla, 54288 oy farkıyla kazandı.

Ayrılmak ve bağımsız olmak için düzenlenen her referandumdan ille ayrılık ve bağımsızlık kararı çıkmıyor. Bu konuda İspanya'nın güney ucundaki Cebellitarık düzenlenen her referandumda İngiltere Krallığı'ndan ayrılmayı kabl etmedi örneğin. Bu konuda İskoçya örneği de verilebilir :

Evet bağımsızlık konusunda referanduma giden özerk bölge veya federe devletler arasında Büyük Britanya Krallığı/Birleşik Krallık/İngiltere Krallığı bünyesindeki İskoçya'yı da

unutmamalıyız : İngiltere bizzat Avrupa Birliği'nden çıkmak üzere referandumuna gitti. Sonucunu biliyor ve son gelişmeleri günü gününe izliyoruz. İngiltere'nin AB'den çıkması üzerine AB yanlısı İskoçya, birkaç gün önce, bağımsızlığını elde etmek ve AB bünyesinde bağımsız bir devlet olarak yer almak niyetini resmen açıkladı ve bu konuda yeni bir referandum düzenleneceğini de. İngiltere'nin AB'den çıkması/Brexit üzerine İrlanda Adası'nın kuzeyindeki İrlanda'da, Kuzey İrlanda'da, Katolikler, hem İngiltere'den ayrılmak hem de güneyindeki İrlanda Cumhuriyeti ile birleşerek AB bünyesinde bağımsız ve birleşik bir İrlanda Cumhuriyeti devleti biçimde yer almak arzusunu dillendiriyorlar.

Nihayet İspanya Krallığı'nın en zengin « özerk bölgesi » Katalonya, yeni bir referandum düzenleyerek bu kez mutlaka bağımsızlığını elde etmek için kollarını yeniden sıvadı.

İspanya ve Fransa arasında Pireneler'de sıkışmış kalmış küçük Andor Prenslığı'nın bağımsızlığını referandumla elde ettiğini de geçerken yazayım. Ötelerde çok uzaklarda Doğu Timor da bağımsızlığına referandum sonrasında ulaştı. Bu konuda daha başka örneklerde var...

Bu konularda referandum düzenlenmesi bu meselelere, kanun ve benzeri tüzel düzenlemelerin sahip olduğu nitelikten, değerden daha önemli, daha kapsamlı bir meşruiyet kazandırıyor. Referandumu referandum yapan da budur. Halkın veya halkların kendilerini ilgilendiren bir konuda, burada kendi kaderini bizzat tayin etmek, kendi kendini bizzat yönetmek için oy kullanmasıdır. Söz hakkını somutlaştırmasıdır.

Nihayet referandum ile uluslararası, iki veya daha çok devlet arasındaki, antlaşmalar onaylanabildiği gibi, bu tür antlaşmalar red de edilebiliyor. Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve öncülleri « Ortak Pazar » vs gibi devletlerüstü oluşumlara, örgütlere üyelik için referandum yolu tercih edildiği gibi bunlardan ayrılmak için de benzer yola gidiliyor. Maastricht Antlaşması'nın Fransa'da referandumla reddi, İngiltere'nin AB'den referandum sonrasında ayrılması gibi ... İsviçre'nin Birleşmiş Milletler'e üye olmak istemediğini referandumla duyurması ...

Fransa'dan öncelikle söz etmem referandum konusunda birinci filan olmasından değil. Gerek « devlet-ulus » niteliği ve bu niteliğine, bölgelere tanınan kimi yetkilere ve özerklik konusundaki kimi reforma karşın, sıkı sıkıya bağlı kalmasına, gerekse referandumun genellikle, neredeyse tümüne yakınının, üstten (cumhurbaşkanı, başbakan, hükümet ve kimi kez Parlamento) başlatılmasıyla bize, Türkiye Cumhuriyeti'ne, benzemesinden ve bu alanlarda bizim de ona benzememizden. Onca patırtı gürültüyle ikide bir yinelenen « İnsan Haklarının yuvası/vatanı/yaratanı » falan filana rağmen « halk inisiyatifiyle referandum » gidilmesini bugün bile kabul etmeyen ender Avrupa devletlerinden biri olarak Fransa Cumhuriyeti Avrupa halklarınca ti'ye bile alınıyor. Hele referandum alanında araştırmalarıyla ve/veya teorik yaklaşımlarıyla ünlü bilim kadın ve adamlarınca. Yine de hakkını verelim : Fransa Cumhuriyeti Şubat 1992'deki kanunla « yerel idari referandum »u tanıdı ... Ama bu referandumla alınacak karar sadece danışma niteliğini taşıyacak (!) Bravo !

Avrupa devletleri arasında yine az bilinen referandum örnekleriyle ve değişik alanlarda referandumla gitmekten çekinmemesiyle İtalya Cumhuriyeti'ni de anmalıyız. İkinci Savaş'ın hemen sonrasında Cumhuriyet rejimini referandumla tercih etti. Yeni Anayasasını da. İtalya'da boşanma konusunda bile referandum düzenlendi ...

İsviçre, ABD, İtalya, Kanada, Avusturalya örnekleri derinlemesine ve özel bir biçimde incelenmeyi hak ediyor.

Bugün bu örnekleriyle ve burada anmadıklarımla referandumun coğrafi alanı ve düzenlemek istediği konuların genişlediği kesin.

Referanduma başvurulması bugün birbirinden farklı siyasi rejimlere sahip devletlerin anayasalarında yer alıyor. İşte yukarıda isimlerini saydıklarımla birlikte Yunanistan Cumhuriyeti, Federal Almanya Cumhuriyeti, Danimarka Krallığı, Finlandiya Cumhuriyeti, İspanya Krallığı, Lüksemburg Büyük Dükalığı, Hollanda Krallığı, Güney Kore, Avusturalya Birliği, İrlanda Cumhuriyeti, Kanada Konfederasyonu ... Liste epey uzun ...

18. Yüzyıldan ve özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından bugüne bakılınca referandumun teori olmaktan çıktığını, uygulandığını, uygulamanın alan ve konu açılarından genişlediğini görüyoruz. İtilse, kakılsa, eleştirilse, yerin dibine batırılsa bile referandum halkın doğrudan doğruya sözü olması açısından, halktan gelmesi niteliği sayesinde kapsadığı konuya üst meşruiyet kazandırmasıyla önem kazanıyor. Demokrasilerin daha iyi yürütülmesi, yürütmesi, halk(lar)ın yönetimde etkisini somutlaştırma olanağıyla ve değişik türleriyle referandum doğrudan doğruya demokrasinin binbir ve değişik nedenlerle mümkün olmadığı coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde ihmal edilemeyecek ciddi, önemli, vazgeçilemez bir teknik, bir araç olarak hizmette. En iyi biçimde kullanılması mümkün. Terside.

O halde ne tür bir referanduma ihtiyacımız var ? Referanduma gitme kararını kim verecek ? Hep cumhurbaşkanı, başbakan ve hükümetin karar vermesi adil midir ? Halkın referanduma gitme konusunda belli koşullarda (örneğin sayısı önceden belirlenmiş coğrafyası farklı/değişik illerden belli sayıdaki yurttaşın imzalarıyla destekli bir dilekçe sonrasında) inisiyatif almasına olanak tanınacak mı ? Referandum ne zaman yapılabilir? Bir kriz döneminde, savaş koşullarında, sıkı yönetim altında, olağanüstü hal durumlarında referanduma gidilmesi kimi sorunlara yol açmaz mı ? Nelere? Nasıl ? Nerede ? Referandum nasıl düzenlenecek ? Referandumda sorulacak soruyu kim hazırlayacak ? Olumlu sonuçta ne olacak ? Olumsuz sonuçta sorumluluğu kim üstlenecek ? Referanduma gidilmesini öneren(ler) mi ? Her halk oylaması ille referandum anlamına gelir mi ? Kaç tür referandum var ? Sorular pek çok.